

Vladimir Bukovskij

A vítr se vrací

Příběh disidenta

Vladimir Bukovskij

A vítr se vrací
Příběh disidenta

obálka © ČTK (foto), 2010

copyright © Vladimír Bukovskij, 1978

ISBN: 978-80-7207-864-6 (VOLVOX GLOBATOR)

ISBN: 978-80-7207-899-8 (e-book pdf)

ISBN: 978-80-7207-900-1 (e-book pub)

ISBN 978-80-87211-72-4 (Ústav pro studium totalitních režimů)

Říká se, že když se potápěč rychle vynoří z hlubiny na hladinu, může umřít. Nebo si přinejmenším přivodí nemoc, kdy se pění krev v žilách a člověka to trhá zevnitř. Něco podobného se mi stalo jednoho temného prosincového rána ve Vladimíru.

Začínal normální vězeňský den, další v nekonečné řadě jednotvárných vězeňských dnů. V šest hodin, jak je zvykem, prošel kolem cel bachař, mlátil klíči o dveře a chraplavým hlasem křičel: „Bu-dí-ček! Bu-dí-ček! Bu-dí-ček!“ V šedivém přitími na celách se zavrtěli muklové, nechtělo se jim vylézat ze svých pytlů, nechtělo se jim vymotávat ze všech těch dek, vaťáků a bund, do kterých se zabalili. Jdi s tím svým budíčkem do hajzlu!

Zahřímal reproduktor. Vítězoslavně, zrovna jako při vojenské přehlídce na Rudém náměstí, zazněla hymna Sovětského svazu. Krucinál, zase jsme tu bednu zapomněli večer vypnout. „Hovoří Moskva! Dobré ráno, soudruzi! Ranní rozcvičku začínáme chůzí na místě.“ Krucinál, musíme to rychle vypnout. Chůzí na místě začíná v téhle zemi každý den. Zimní ráno přichází i na svobodě jako s těžkou kocovinou, ale ve vězení je to ještě horší. Ve vězení snad neexistuje odpornější denní doba. Nechce se nám žít a ten den, co nás čeká, nám připadá jako hotové prokletí. Ne nadarmo se ve staré vězeňské písni zpívá:

Ráno se vzbudíš, město ještě spí.
Vězení nespí, je dávno na nohou.
A srdce ubohé tak zabolí,
jak ožehlé bleskem, co projel tmou.

Po zasněženém dvoře projel hrkající „vězeňský teréňák“ – vozík s bandaskami, na kterém se rozváží snídaně do všech bloků. Je slyšet, jak personál dole vykládá bandasky, vleče je do patra a bouchá s nimi o zem. Cvakají okýnka na výdej stravy, fukají misky a hrnky. Ovesná kaše je řídká a vychladlá. Ještě že nám nalévají aspoň horkou vodu, tu neocenitelnou božskou tekutinu. Kdesi už vzplanula první hádka a létají nadávky – že by někomu nepřivezli kaši? Celé osazenstvo jedné cely mlátí miskami o dveře. Pozdě, mají smůlu, snídaně už se na vozíku, s vrzáním a hřměním jako při nějaké bitvě, přesunula po chodbě mnohem dál, skoro až na konec. Kdo ti teď uvěří, jak dokážeš, že jsi kaši dostal nebo nedostal? Měl jsi strčit misku do okýnka, dokud bylo otevřené.

Obyčejně jsem si po snídani opakoval anglická slovíčka, která jsem si vypsal předešlý večer. Opakoval jsem si je dvakrát denně – ráno a před večerkou. To jsem měl místo rozcvičky, místo chůze na místě, abych si rozpohyboval mozek. Později, během dne, jsem se pouštěl do složitějších úkolů. Právě jsem si sedl na palandu se slovníčkem a skrčil jsem si pod sebe nohy, když se otevřelo okýnko ve dveřích: „Desítka! Odchod! Všechny věci s sebou!“ To mi tak ještě chybělo. Právě mi tedy začal prokletý den. Posbírat všechny svoje věci, vláčet se na nové místo, zabydlet se tam – tak to jsem přišel o celý den učení! Kam mě asi povedou? Ty krysy člověku nikdy nic neřeknou, věčně jsou tajemní jako černá truhla.

„Hej, veliteli, veliteli! Máme si vzít i prostěradlo? A matraci? A nádobí?“ Tohle je součást naší průzkumné strategie. Když s matrací, tak nás povedou na jiné patro v téhle budově. Když bez matrace, tak někam úplně jinam. Ale kam? A jestli mám jít i s prostěradlem, tak to znamená přesun do budovy č. 1 nebo č. 3, protože v budově č. 2 vydávají vlastní prostěradlo i nádobí.

„Vezměte si všechno,“ odpovídá nejasně velitel, snaží se mlžit. Chlapi, kam nás zase pošou? Do karceru, zase do práce, nebo do budovy č. 1? Tak to nás zase čekají protesty, zostřený režim a menší přiděl jídla. A co když je to štára? Tak to ať nad námi stojí všichni svatí, nic horšího už snad ani být nemůže. Knížky mám zastrkané v různých místech na cele, aby mi je nenašli, a také různé zakázané věci – nůž, několik žiletek nebo ručně vyrobené šidélko. Tohle všechno mi zabaví.

Do vězňů jako když střelí. Každý z nich má někde něco schovaného, každý se snaží ještě něco zamaskovat. Rychle zasunout nedovolené předměty do vaťáku, tam by to nemuseli strážníci najít. Anebo do boty. I když poslední dobou začali prohlížet boty na rentgenu. Člověku rentgen neudělají, to ani náhodou, ale boty – ty si prohlížet budou. Bože můj, boty! Vždyť já jsem je dal do opravy!

„Veliteli, vezmi telefon a zavolej do opravy bot – mám tam svoje holínky. Bez nich nikam nejdu, veliteli!“

Dva měsíce mi trvalo, než jsem se té opravy dočkal, psal jsem žádosti, dovolával jsem se svého práva, bil se jako lev, a když mi je konečně vzali do opravy – tu máš, čerte, kropáč! Hlavně ať mi je vrátí, klidně i neopravené, na to teď kašlu, sakra práce. No aspoň že jsme se stihli nasnídat. Možná že oběd stihneme už na novém místě. Ale kam nás to teď, kruci, pošou?

Nakupilo se mi tady nějak moc harampádí – mám toho plné prostěradlo. Řekli byste, co asi tak člověk může mít ve vězení? Ale člověk se ani neohlédne, a najednou má plný ranec věcí. Kamarádi pomalu odcházeli, buď z cely na svobodu, nebo zpátky do lágrů. A svoje cennosti většinou nechávali tady jako dědictví pro ty, kteří zůstávají. Vždyť je to hřích, odvážet z vězení to, co se tak těžce podařilo skrývat během štár a prohlídek. Každá osobní věc tu představuje drahocennost. Třeba tyhle tři zahraniční žiletky. Za každou z nich se můžu domluvit s obsluhou, aby pomohla přežít někomu z našich v karceru, představují něco tři týdny života, možná i mého. Školní sešity – ty jsou taky cenné. Zkuste si je ve vězení opatřit! Tři propisky včetně náhradních náplní a hlavní, to hlavní jsou knížky. Bože můj, nedopusť, aby to byla štára! Celé tohle nebezpečné bohatství se nahromadilo u mě, za celou tu dobu se mi nepodařilo ho předat někomu, kdo zůstane ve vězení déle než já. Neměl jsem to štěstí sedět na cele s takovými lidmi, kteří by je potřebovali.

No, zdá se, že nás všechny prostě přesunou na jinou celu, tak jsme si vzali i mýdlo, všechny hadříky a provázky – však se to všechno na novém místě bude hodit, obzvláště, jestli tam před námi seděli kriminálníci. Po nich je cela jako po živelní pohromě – špína, všechno olámané, obité, bude nám trvat nejmíň dva dny, než ji vyčistíme a opravíme. Kriminálníci mýdlo ani hadry nepoužívají a přitom mytí a drhnutí tam bude až nad hlavu. Takže jsem si raději zabalil i hadr na podlahu.

Uf, tak jsme to zvládli, snad máme všechno. „Připraveni?“ křičí velitel za dveřmi. „Připraveni!“

Dveře se otevřely, bachař na mě ukázal prstem a řekl krátce: „Půjďte se mnou.“ Panenko Maria, kam mě jenom strčí? Tak to poletím do karceru. V hlavě jsem si probíral všechny možnosti a varianty, ale nahlas jsem se pouze zeptal: „Mám si brát matraci?“ „Nechte ji ležet na chodbě.“ Takže je to tak. Karcer – nápravná cela, vězení ve vězení. Ale za co, krucinál? Nic jsem přece neudělal. Takže zahájím hladovku!

Jdeme dolů, do prvního patra, nezahneme k východu, ale do chodby – takže je to pravda. Karcer! Ne, prošli jsme kolem něj, jdeme po chodbě dál a dál. Aha, takže je to štára, jdeme na cimru, kde nás prohledávají. Sakra práce, všechno mi zabaví. Mám jim nějak zamotat hlavu? Říkám to první, co mě napadne:

„Veliteli, vrať mi boty, mám je v opravně!“

„Už jsme pro ně poslali.“ Proč poslali pro boty, když to bude jenom štára? Jestli to nebude transport?!

Vcházíme na cimru určenou k prohlídkám. Tam už je připravená Petuchovova brigáda – čekají tu na mě jako hyeny, teď mi čmajznou úplně všechno.

„Tak,“ slyším, „pytel položte sem a vysvěčte se.“ Stáhli ze mě všechno do poslední nitky, každou věc zkontrolovali, kdejaký šev, do vaťáku jsem schoval jednu žiletku – nevšimli si jí. Sláva Bohu, tak to máme něčí týden života.

„Oblékněte se.“ Vyvádějí mě na chodbu a zavírají do cely, ze které se vyvádějí vězni do transportu. A sakra, transport! Jak já to svoje harampádí potáhnu někam pěšky? Vždyť sám sotva lezu. To přijdu o všechno, v každém rozřazovacím táboře mě čeká nová štára. Jako by mě někdo praštil obuškem po hlavě. Jsem to ale kus vola, ještě ke všemu jsem si zabalil i hadr na podlahu a mýdlo. Boty! Jestli přijdu o boty, tak je to v háji.

„Veliteli, dej mi boty, jsou v opravně!“

„Už jsme pro ně poslali.“

Měl bych dát nějak vědět ostatním kamarádům z cely, ale jak? Takhle místnost je ze všech nejdál, nade mnou nikdo není, záchod tady není a hrnek nemám. Sakra! Napsal jsem aspoň anglicky kouskem tuhy na stěnu:

„Transportován neznámo kam,“ přijmení a datum. Ale to je málo. Kdo ví, kdy si toho někdo všimne. Měl bych na někoho zavolat. Co když mě před transportem zavedou do umývárny? A už se otevírají dveře. Takhle brzy? A co umývárna? Ne, jdeme k východu. Odbočujeme za roh, jdeme ke strážní budově. Jestli mám zakřičet, tak leda tady. Přesně nade mnou je cela č. 15. Zakřičel jsem ze všech sil, až ode mě i stráž strachy odskočila.

„Patnáctko, Jegóóórééé, jdu do transportu! Do transportu! Patnáááctko!“

Jakmile se vzpamatovali, šoupli mě rychle do dveří strážnice.

„Ticho! Co řveš? Chceš do karceru?“

„Jaký karcer? Co to na mě, zkoušíš, veliteli? Kam mě asi při převozu posadíš do karceru, co?“

Ve velké místnosti ve strážnici – možná to byl rudý koutek nebo šatna pro bachaře – mě posadili na židli.

„Sedte!“ Objevil se náš výchovný pracovník, kapitán Dojnikov, nějak zvláštně roztěkaný, tvářil se vítězoslavně a smutně. Vrhnul jsem se k němu:

„Občane veliteli, kam mě pošlou?“ zeptal jsem se ho tiše, aby nás nikdo neslyšel. Ošívá se a do očí se mi nepodívá:

„Nevím, nemám právo vám to říct, nevím. Čeká vás převoz.“

„Nechte už těch tajností. Kam mě to vezou?“

„Opravdu nevím, to není moje starost. Řekli mi, že vás čeká převoz, transport, asi do Moskvy.“ Ten ví úplně všechno, převít, vidím mu to na očích.

„A kde mám svoje věci?“

„Už jsou naložené v autě.“ Cože?! Někdo tady místo mě tahá moje věci? To jako stráž nebo bachaři? Jo, ty boty.

„Řekněte jim, prosím vás, aby mi přinesli boty, mám je v opravně.“

„Přinesou vám je.“ „Jak přinesou? Vždyt jsme na strážnici. Za chvíli pojedeme!“

A on najednou velmi, velmi tichounkým hlasem řekl:

„Ale vy už ty boty potřebovat nebudete.“ Co to má jako znamenat? Co tím myslí, že už nebudu potřebovat boty? Povídám mu proto tiše:

„Odkud víte, že nebudu potřebovat boty, když nevíte, kam mě povevou?“ Upadl do rozpaků.

Ale asi jsem to neměl říkat, i tak bylo jasné, že se děje něco hodně zvláštního. Transporty se nevypravují ze strážnice, vězeňské vozy zajíždějí přímo na dvůr a tam do nich naskakují vězni. Sami mi nosí věci, boty nebudu potřebovat, copak mě, hrome, pustí na svobodu? Anebo to, krucinál, bude přesně naopak? Tak to už boty fakt potřebovat nebudu!

„Tak tedy sbohem, nevzpomínejte na nás ve zlém,“ říká kapitán. Vedou mě přímo k východu na svobodu a otevírají dveře. Nedovolí mi ani, abych se rozhlédl kolem sebe – všude kolem jsou tajní. Aha, takže tu máme KGB a o svobodě si můžu leda tak nechat zdát.

„Pojďte sem, nastupte do auta.“ Přímou u vchodu stojí mikrobus a nějaká osobní auta. Sníh je udupaný, tmavý. A kde je vězeňské auto? Ne, posadili mě do mikrobusu. Zázrak! Uvnitř leží na zadním sedadle můj uzlík z vězeňského prostěradla. Okna jsou zacloněná, kolem je kágébáků jako much. Dostávám upozornění: během cesty nesmím zvedat závěsy, nesmím se dívat okýnkem ven. Vpředu, mezi mnou a řidičem, také visí zatažené závěsy. Ale naštěstí nejsou dole přichycené, takže až pojedeme, budou se vlnit a já – sláva Bohu – určitě aspoň něco zahlédnu. Čekáme ještě na nějakého velitele. Už je tu, sedá si vedle řidiče, bouchly dveře, zavlnily se závěsy – a jedeme. Otočili jsme se, potom jsme se otočili ještě jednou a vyjeli jsme.

Krucinál, slyšeli mě chlapi na té patnáctce? Museli mě slyšet, vždyť jsem řval ze všech sil. Ale kam mě to asi vezou? Do Moskvy? Dojnikov přece říkal, že do Moskvy. No, mohl mi lhát. Tak kam mě to jenom vezou? A proč v mikrobusu, proč ne v normálním vězeňském autě? Proč už nebudu potřebovat boty? A co by ne – oni můžou všechno. Zavezou mě teď do lesa za městem a zezadu mě... za pokus o útek...

Náš mikrobus jel na tehdejší poměry neobyčejně rychle. Závěsy vpředu se natřásaly, občas se rozevíraly a k mému údivu jsem před námi uviděl policejní auto s majáčkem na střeše. Seděli v něm dva policejní důstojníci. Jeden z nich měl z okýnka vysunutou ruku s hůlkou a odháněl nám auta z cesty. Co má tohle, propánakrále, znamenat? Nějaká náhoda nebo co? Ale ne, kdepak, za pět minut se závěsy zase roztáhly a já jsem uviděl totéž auto s majáčkem. Kradmo jsem se podíval za sebe a uviděl jsem na závěsech na zadním okně dva kužely světla – takže za mnou jede také policejní auto. Ujížděli jsme velkou rychlostí, začal jsem se trochu bát, abychom se nepřevrátili, vždyť je zima a cesty jsou zledovatělé. Na jedné odbočce se zase roztáhly závěsy a před námi jelo pořád to stejné policejní auto. Zezadu také nepřetržitě svítí dvě světla. To je teda něco! Takhle se přece vozí členové vlády, ne? Takhle mě ještě nikdy nikam nepřeváželi. Kam mě to jenom vezou?

Čekisti si něco mezi sebou povídali a občas se na mě podívali. Pouze dva z nich, kteří seděli hned vedle mě, zůstávali ostražití. Ale ať jsem se jim pohledem vpíjel do obličeje sebevíc, ať jsem nahlížel do škvíry mezi závěsy při každé příležitosti, stejně jsem na nic nemohl přijít. No a co. Když do lesa, tak do lesa. Když do Moskvy, tak do Moskvy. Copak na tom můžu něco změnit? Copak s tím můžu něco udělat? Nemělo smysl se tím zabývat: ať se stane, co se má stát.

Z trestu mi zbývalo už docela málo, nějakých pět měsíců tady ve vězení a potom jsem se měl přesunout asi na deset měsíců do Permské oblasti, do svého starého známého tábora č. 35. To už je jako svátek – skoro jako bych už šel domů. Už jsem si v duchu říkal, koho z kamarádů tam asi potkám a koho už tou dobou propustili. Občas jsem se dozvídal novinky od nových vězňů, jaký režim tam teď panuje, jací tam jsou velitelé. Poté, v březnu roku 1978, jsem měl nastoupit do vyhnanství. Těchhle prokletých pět let vyhnanství mě žralo víc než celý vězeňský trest. Představovaly něco jako nepotřebný přívěšek – ani svobodu, ani vězení. Teprve se uvidí, kam mě pošlou, jakou tam dostanu práci a jaký bude můj šéf. Protože vyhnanství může být horší než lágr. Vědělo se jen to, že z permských lágrů se vězni posílají do Tomské oblasti. Co je tam čeká, bylo jasné: kácení lesa, močály a nějaká zapadlá vesnice. Hlavní slovo má tajga a největší hospodář je tam medvěd. Z Vladimíru posílali do Komi. Komi sice také není žádný med, také kácení stromů a močály, ale je to nějak blíž k Moskvě, přece jen je to Evropa.

Proto jsem se všemožně pokoušel o to, aby mě z lágru vrátili ještě zpět do vězení ve Vladimíru. Nadějí, že se tenhle plán povede, jsem měl málo, říkalo se, že podle nové instrukce se nikdo, kdo má méně než rok do konce trestu, zpět do věznice nevrací. Posledních pět vězeňských měsíců jsem měl pečlivě rozplánovaných, a věděl jsem proto naprosto přesně, kdy a jakou knížku musím přečíst. V lágru už si člověk nepočte – tam se musí ohánět, aby splnil normu. No a ve vyhnanství čas na čtení asi také nebude. Kde jinde by se měl člověk vzdělávat než ve vězení? Času mi líto není, stejně se bezcílne propadá do neznáma.

Ať jsem se probíral z kterékoliv strany, bylo mi jasné, že na žádnou jinou univerzitu než na vladimírské vězení stejně nemám nárok. Pokud mi nenapaří další trest, pustí mě z vyhnanství v roce 1983, a to mi bude jedenačtyřicet let. V tomhle věku už to není ani na studium na vysoké škole. A na svobodě mě stejně nic moc dobrého nečekalo. Jenom nováček, který sedí poprvé, vidí svobodu jako něco velikého, nemůže se jí dočkat a počítá dny. Svoboda je pro něj jako světlá, prosluněná a nedosažitelná budoucnost. Ale já jsem seděl už počtvrté a věděl jsem, že v životě asi neexistuje větší roztrpčení, než když člověka propustí z vězení. A věděl jsem i to, že víc než rok jsem se na té proklaté svobodě beztak nikdy nezdržel a asi už ani nezdržím.

Protože důvody, které mě přivedly do vězení poprvé, mě tam přivedou podruhé i potřetí. Ty příčiny nelze změnit, stejně jako nelze změnit sovětský život a jako nelze změnit mě. Nikdy mi nedovolí, abych byl sám sebou, a já nikdy nebudu souhlasit s tou jejich lží a přetvářkou. Třetí cesta neexistuje.

A proto jsem pokaždé, když mě propouštěli, přemýšlel o jedné věci – jak stihnout co nejdříve práci, abych se potom, už zase ve vězení, po nocích netrápil, nepřebíral všechny nevyužité možnosti, a abych se duševně netrestal, nekáral, neskřípal zuby zlostí a netrápil se kvůli tomu, že jsem zbytečně nerozhodný. Tohle bezesné přemýšlení pro mě představovalo velká muka, a ty drobtý svobody mezi vězením proto asi ani nemůžu nazývat normálním životem. Byla to horečnatá honička, neustálé čekání na zatčení, nekonečný proud agentů KGB, dýchání na zátylek a lidi, lidi, lidi, které si nestíhám ani pořádně prohlédnout. Když se s člověkem setkáš jedenkrát v životě a ten člověk tě vzápětí neudá, považuješ ho už za dobrého známého. Když se potkáte dvakrát, můžeš o něm mluvit jako o blízkém příteli. Po třetím setkání se stává přítelem na život a na smrt, jako byste spolu rostli od školních lavic.

A když se s nějakým člověkem potkám poprvé, musím se na něj vždycky nejdříve podívat jako na možného svědka ve svém budoucím procesu. Říkám si v duchu – při kterém výslechu ho rozlousknou jako ořech, při prvním, nebo až při druhém? Na kterou jeho slabost zabrnká KGB? Když je někdo plachý, tak ho zastraší. Ješitného člověka poníží. Kdo má rád děti, tomu pohrozí, že mu je odejmou a půjdou do dětského domova. Dívám se člověku do očí a v duchu se přitom ptám: Vydrží, když mu začnou hrozit blázincem, nebo ne? Tohle ustojí málokdo. A proto je lepší nezatěžovat paměť bližního svého zbytečnými informacemi a nevystavovat ho následným výčitkám svědomí. Jsem oceňovaný, nemám nárok na normální lidský život, každý, kdo se mě dotkne, riskuje, že se nakazí. A pokud mám někoho opravdu rád, musím se mu vyhýbat co největším obloukem, stranit se ho, tvářit se, že jsem si ho nevšiml, že jsem ho nepoznal. Protože jinak mu zítra dopadne na hlavu těžká, olovená pěst státu.

A právě proto se snažím vmáchnout pětadvacet hodin do jednoho dne, měsíc do jednoho týdne, musím udělat maximum možného i nemožného. Protože zítra už budu zase na cele v Lefortově a dlouho, velmi dlouho, zase nebudu moct dělat vůbec nic. Možná že už nikdy nebudu moct dělat vůbec nic.

Zase si budu po nocích přehrávat v paměti každou maličkost, kterou jsem zapomněl, mohl udělat lépe, budu si nadávat za to, jak jsem nešikovný. Tolik desetiletí nemohli lidé dělat vůbec nic, dokonce ani plivnout do ksichtu těm, kteří je vraždili. Miliony těch, kteří snili o odplatě za své utrpení, zemřely. A já jsem měl možnost křičet do celého světa, měl jsem kamarády, kterým jsem mohl důvěřovat, a měl jsem čas. Takže se ptám znovu sám sebe: Co jsi stačil udělat? A vyčítavé, tázavé pohledy milionů mrtvých se mi vpalují do mysli.

Na Sibíři mi někdo vyprávěl o jednom ze způsobů lovu medvědů. Někde blízko medvědí stopy se schová na stromě návnada – většinou nahnilé maso. A na nejbližší tlustou větev se přiváže těžké velké břevno tak, aby medvědovi cestou k návnadě zaclánelo a aby se přitom volně pohybovalo na provaze. Medvěd cítí maso a vyleze na kmen. Jenže narazí na překážku, na břevno. Díky své medvědí povaze ji neobleze, ale odsune ji tlapou na stranu a chce lézt dál. Břevno, které tlapou odsunul, ho vzápětí udeří do boku. Medvěd se vzteká, bouchá do břevna pořád silněji, a to ho samo sebou za nějakou chvíli udeří tak silně, že ho omráčí a srazí ze stromu na zem. Velmi podobný vztah jsem měl i já ke státní moci: čím delší trest mi dávali, tím víc jsem se snažil udělat po propuštění. Čím víc jsem toho udělal, tím delší trest mě čekal. Ale doba se měnila, moje možnosti se také měnily a stále nebylo jasné, kdo z nás dvou je medvěd a kdo břevno a co z toho všeho nakonec vzejde. Já jsem v žádném případě nehodlal ustoupit.

A tak se stalo, že jsem měl rozplánováno nejen těch pět posledních vězeňských měsíců, ale vlastně i celý život: deset měsíců v lágru a pět let ve vyhnanství. Potom – v lepším případě – rok horečnatého pobíhání, které nazýváme svobodou, potom dalších deset let vězení a ještě pět let vyhnanství. To už mi bude, jak to tak počítám, padesát sedm let? To bych to zvládl ještě jednou celé otočit, a smrt mi tak vycházela zase na vězení. Proto jsem ji, svobodu, svoboděnku milou, ani moc neočekával, nepočítal jsem dny ani měsíce do propuštění. Vzpomínal jsem na džina z pohádek Tisíce a jedné noci, kterého zavřeli do lahve, a on prvních pět milionů let sliboval, že zasype zlatem toho, kdo ho osvobodí, a dalších pět milionů let sliboval, že naopak toho, kdo ho pustí na svobodu, zničí. Pocity tohoto džina jsem chápal úplně přesně.

To, že jsem měl všechno rozplánováno na minuty, mělo ještě druhý důvod a tím bylo samotné vězení.

Člověk, který si neudrží disciplínu, který se nesoustředí na nějakou stálou činnost, riskuje, že ztratí zdravý úsudek nebo že nad sebou ztratí kontrolu. Protože v podmínkách naprosté izolace, chybějícího denního světla, monotónnosti života, neustálého chladu a hladu, se člověk propadá do zvláštního stavu, jako by byl naživu jen napůl. Dlouhé hodiny a často i celé dny může hledět nevidoucima očima na fotografii svojí ženy a dětí nebo listovat stránkami knih a nic si nepamatovat nebo se zničehonic začít hádat se sousedem kvůli nějaké malichernosti, cyklit se do vlastních argumentů, zatvrdit se ve svých pozicích, neposlouchat sousedova slova a nevyvracet mu ani jeho argumenty. Člověk se na nic konkrétního nemůže soustředit, nedokáže udržet červenou nit příběhu.

S postupem času se ve vězení děje něco hodně zvláštního. Na jednu stranu se čas žene jako splašený kůň, až to člověka překvapí. Celý ten jednoduchý denní pořádek se monotónně opakuje v jednotlivých událostech: budíček, snídaně, vycházka, oběd, večeře, večerka, budíček, vycházka, oběd, večeře, večerka – slévá se to do jedné žlutohnědé skvrny, nenechává to za sebou žádné vzpomínky, nic, čeho by se mohlo vědomí zachytit. Večer, když jde člověk spát, si ani za nic nedokáže vzpomenout, co vlastně celý den dělal, co měl k snídani nebo k obědu. Samotné dny se jeden od druhého ničím neliší, úplně mizí z paměti. A najednou si vězeň všimne, zrovna jako by do něj někdo prudce strčil: panenka skákává – koupání! – takže už zase uplynulo sedm, možná i deset dní. Na druhou stranu se tentýž čas vleče strašně pomalu: zdá se, že už musel uběhnout celý rok, ale kdepak, to se tak táhne jeden jediný měsíc a jeho konec je někde hodně, hodně daleko.

A jak se pak člověk vzteká, když mu něco naruší jeho monotónní život! Zničehonic, například od začátku nového měsíce, ho začnou vyvádět na vycházku až po obědě, a ne po snídani, jako tomu bylo doteď. Řeklo by se – jaký je v tom rozdíl? Ale člověka to přivádí do stavu zuřivosti až nepřičetnosti. Anebo když jsem se pohádal s bachařem, odvedli mě k výchovnému pracovníkovi na pohovor a já jsem se do něj pustil... To už potom nemůžu ani číst, ani spát, nemůžu myslet na nic jiného. Řádky mi poskakují před očima, tčkám v myšlenkách z jedné věci na druhou, až z toho chytám třesavku. A přitom, copak se stalo něco hrozného? Vždyť takových hádek, pohovorů i vzájemných nadávek s bachaři už jsem měl v životě tolik, že to ani nedokážu spočítat. A přesto budu několik dní a nocí

vzpomínat, co mi výchovný pracovník řekl, co jsem mu odpověděl a co jsem mu mohl odpovědět, ale neudělal jsem to, protože mě to hned nenapadlo. A pořád přemýšlím, jak jsem mu mohl někde víc odseknout, umlčet ho, rýpnout si do něj, lépe argumentovat. V hlavě si ten rozhovor přehrávám jako na poškrábané vinylové desce a nemám sílu ten gramofon zastavit. Anebo když pošlou příbuzní nějaký pohled, nějaký barevný pohled a člověk na něj hledí, civí jako idiot, protože ty pestré barvy jsou tak nezvyklé, že od nich nemůže odtrhnout oči.

Nemůžu říct, že neustálý hlad by byl nějak obzvlášť mučivý. Vždyť to není ostrý hlad, ale spíš pomalý chronický a mírný nedostatek jídla. Brzy ho člověk přestane vnímat jako něco zásadního, zůstává to v něm jako monotónně vyčerpávající, tichá a nekončící bolest, třeba jako bolest zubů. Po nějaké době vlastně už ani nevnímám, co je hlad, jenom si po pár měsících vždycky všimnu, že už nějak nemůžu sedět na lavici, protože mě to bolí. A v noci, když si lehnu, mě všechno tlačí. Sice jsem si už několikrát protřepal matraci a převalil se z boku na bok, a stejně jako bych pořád ležel na železném plotě. Tak poznám, že mi vylezly kosti. Ale většinou je mi to stejně tak nějak jedno. Jo, ještě si musím dávat pozor, abych se rychle nezvedl z postele. Protože potom se mi točí hlava.

Nejnejpříjemnější je pocit ztráty osobnosti. Jako by tě ksichtem přetáhli po asfaltu a nezůstaly ti na něm žádné charakteristické rysy, jako by úplně zmizela tvoje vlastní podoba. Jako by tvoji tajemnou duši se všemi jejimi zákoutími a ornamenty někdo přezehlil velkou žehličkou a stala se z ní rovná ploská náprsenka. Vězení stírá všechny rozdíly. Proto se také každý snaží nějak odlišit, projevit svou individualitu, dělat se lepším nebo se nějak ocitnout výš než ostatní. Na kriminálních celách probíhají neustálé rvačky, bitva o vůdčovství v nich nikdy neutichá a často to končí i vraždou. U nás politických se takové věci nedějí, ale když sedíš čtyři pět měsíců na stejné cele se stejnými lidmi, tak už je všechny znáš jako své boty a lezou ti šíleně na nervy, stejně jako ty jim. Kdykoliv můžeš říct, na co zrovna myslí, co teď udělají, na co se tě chtějí zeptat. A nejčastěji se na cele už ani o ničem nemluví, beztak o sobě všichni všechno vědí. Je to až k nevíře, jak jsme my lidé prázdní, když se za půl roku nemáš už druhého na co zeptat.

Strašně těžké je to i tehdy, když má tvůj soused na cele nějaký podvědomý zvyk – třeba popotahovat nosem nebo dupat nohou o zem.

Už za pár měsíců se to stává tak nesnesitelné, že bys ho za to mohl i zavraždit. Ale stačí, aby vás rozházeli do jiných cel nebo někoho odvedli do karceru. Když se po nějaké době potkáváte, jste jako nerozluční přátelé: každý má na druhého moře otázek, příhod, novinek a vzpomínek – takový svátek vydrží dobře týden. A samozřejmě se stává i to, že se setkají lidé, kteří spolu nemohou psychologicky strávit ani dva dny, ale musejí spolu na cele koexistovat i několik let. Veškeré lidstvo se proto z tohoto pohledu dělí na dvě skupiny: na lidi, se kterými bys mohl sedět v jedné cele, a na lidi, se kterými bys sedět nemohl. Akorát že na tvůj souhlas se nikdo neptá. Proto je nutné, aby byl člověk nesmírně tolerantní k ostatním vězňům na cele a sám se snažil vymazat svoje zvyky i specifika: na všechny je třeba si zvyknout, se všemi je třeba dobře vycházet. Jinak si člověk udělá ze života peklo.

Vynásobte si nyní všechny tyto útrapy mnoha lety trestu, umocněte je na druhou, přidejte i ty roky, které jsem odseděl už předtím – v jiných lágrech a vyšetřovacích věznicích. A možná pochopíte, proč musím vyplnit každou volnou minutu neutuchající činností. Nejlíp se na to hodí zkoumání nějakého zapeklitého problému, který vyžaduje plné soustředění a všechny moje síly. Kvůli neustálému elektrickému světlu mi zrudnou víčka a oči svědí a slzí. Desetkrát pročítám jednu a tu samou větu, a stejně jí nerozumím. S ohromnou námahou zvládnou jednu stránku, otáčím list – a už si nevzpomenu ani na písmenko. Vracím se zpátky a čtu dvacetkrát i třicetkrát jedno a to samé. Nepovolím si cigaretu, dokud mě hlava nezačne poslouchat. Nedovolím si myslet na nic jiného, přemýšlet nebo fantazírovat, nepovolím si dokonce ani zajít si na záchod. To nejdůležitější na světě je teď pro mě splnění úkolu, který jsem si na tenhle den uložil. A když si zítra nebudu nic pamatovat, vezmu do ruky stejnou knížku a budu číst znova. A až skončím jednu knížku, povolím si jeden volný den. Ale jen jeden, protože už druhý den začíná paměť slábnout, mizí soustředění a člověk se opět pomalu potápí, mizí pod vodu, zrovna jako tonoucí – hlouběji a hlouběji, až mu začne zvonit v uších a před očima se objeví barevné kruhy. A není vůbec jasné, jestli se člověk dokáže zase vynořit.

Obzvlášť silně se toto projevuje v karceru, na samotce. Nejsou tam ani knihy, ani noviny, ani papír, ani tužka. Na vycházky vězně nevyvádějí, do umývárny také ne, jíst mu dávají každý druhý den, okno je tam málokdy, žárovka je zabudovaná přímo do stropu a stěží propouští nějaké světlo. Jedna proláklina ve stěně vytváří

stůl, druhá židli – člověk na ní nevydrží sedět déle než deset minut. Místo postele přinášejí bachaři na noc holou dřevěnou desku. Teplé oblečení nevydávají. V rohu stojí paraša, tedy přesněji řečeno jen díra do podlahy, ze které celý den stoupá ostrý zápach. Zkrátka, takový betonový pytel. A kouření je zakázáno. Staletá špína. Na stěnách jsou krvavé sople, protože sem zavírají i vězně s tuberkulózou. Tak tady začíná nebezpečný ponor pod vodu, až na samé dno, do vodních řas. Tak se tomu nakonec ve vězení i říká – potopit se do karceru, vytáhnout někoho z karceru.

První dva tři dny ještě chodíš sem a tam po cele a hledáš. Třeba se sem někomu povedlo propašovat machorku a schovat tady nějaký ten zbytek... Nebo co kdyby se tu našel nějaký vajgl... Prsty ohmatáváš všechny jamky a pukliny a ještě pro tebe existuje rozdíl mezi nocí a dnem. Ve dne chodíš co nejvíc sem a tam a v noci se snažíš usnout. Ale zima, hlad a jednotvárnost vykonají své. Zdřímnout si můžeš tak maximálně na deset až patnáct minut. Potom musíš vyskočit a čtyřicet minut běhat, aby ses zahřál. Potom si zase na patnáct minut zdřímneš, když padneš na desku (v noci) nebo když si sedneš na nohu přímo na podlaže, se zády opřenými o stěnu (ve dne). A potom zase rychle na nohy a dáš si půlhodinku běhu.

Postupně úplně mizí vnímání reality. Tělo tuhne, pohyby se stávají mechanickými a čím dál víc se z tebe stává bezduchý předmět. Třikrát denně ti přinesou horkou vodu. Je to pro tebe nepopsatelná rozkoš, jako by v tobě uvnitř všechno roztálo, a ty se zase vracíš do života. Celý se naplňuješ sladkou bolestí, tak na dvacet minut. Každý den ti před vyměšováním dají kousek starých novin, a tenhle kousek si pročítáš od prvního písmenka do posledního, několikrát. Přemýšlíš o všech knížkách, které jsi kdy četl, vzpomínáš na všechny svoje přátele, na všechny písně, které jsi kdy slyšel. Začínáš počítat a násobit. Vybavují se ti útržky nějakých melodií, rozhovorů. Čas se ani nepohne. Upadáš do zvláštního nevědomí, vyskakuješ a běháš, pospáváš, ale jednotvárnost života tyto činnosti nijak nerozbijí. Postupně se skvrny na stěně slévají do nějakých obličejů, jako by byla cela vymalována portréty všech muklů, kteří tady s tebou seděli. Galerie portrétů tvých předků.

Můžeš se na ně dlouhé hodiny dívat, můžeš se jich vypyávat, hádat se s nimi a usmířovat se. Po nějaké době ti už ani oni nepřinášejí žádnou změnu. Víš o nich všechno, jako bys s nimi seděl už pěknou

řádku let. Někteří z nich ti lezou na nervy, s dalšími ještě občas ztratíš nějaké to slovo. Jsou mezi nimi takoví, jejichž rozhovor musíš rázně utnout, protože jinak budou čím dál tím drzejší. Budou nudně a monotónně vyprávět malicherné podrobnosti ze svých malicherných životů. Budou lhát a přikrášlovat si svůj život, pokud si všimnou, že je posloucháš. Jsou úslužní a mluví spěšně až běda. Jiní mlčí a zachmuřeně tě probodávají pohledem. Na ty si dávej pozor – jen co usneš, můžou ti čmáznout tvůj denní příděl chleba. Ale jsou tu i přátelští, družní chlapíci, spíš mladší, s nimi se dá i zavtipkovat. Ti většinou sedí za výtržnosti, hromadné znásilnění nebo za ozbrojenou skupinovou loupež. V rohu, nad vědrem na výkaly, bydlí starý zlodějský baron. Okamžitě začíná vymýšlet všelijaké intriky, snaží se poštvat jednu skupinku proti druhé a všechny skupinky proti tobě. Šeptá si s nimi po rozích, vyměňuje si s nimi nějaké tajemné a mnohoznačné pohledy. S vážností a autoritou vypráví dávné příběhy a k nikomu přitom osobně nemluví: vypráví o transportech, lágrech a vraždách. Snaží se vyprovokovat na cele konflikt a potom ustavit vlastní pořádek. On ví, co kdo může a co kdo nemůže. Potyčce se vyhnout nemůžu a je lepší to udělat teď, dokud kolem sebe nenashromáždil větší množství skupinek, dokud si nevybudoval a nepotvrdil svoji autoritu na cele. Ale i tohle všechno se nakonec potápí, stírá a nechává tě úplně o samotě. Hledíš do očí věčnosti a nebytí.

Je těžké pochopit, kde končíš ty a kde začíná toto nekonečno. Tvoje tělo – to už nejsi ty. Tvoje myšlenky už ti nepatří, přicházejí a odcházejí samy od sebe, tvým přáním se nepodvolují. A máš vůbec ještě nějaká přání? Jsem naprosto přesvědčen, že smrt není žádná kosmická prázdnota, žádné blažené nic. To by bylo nějak moc uklidňující, nějak moc prosté. Smrt si představuji jako mučivé opakování, zoufalý pocit, když už to samé potisící nemůžeš přežít. Vzniká tak vtíravý, monotónní sen ve stavu bdění nebo myšlenek ve stavu snu.

V první části tohoto příběhu se události odehrávají mezi složitými, houkajícími stroji, které neustále pohybují pákami. Ze všech stran kolem tebe dopadají s řinčením a svištěním obrovské nože. Točí se ozubená kolečka a kola a rachotí obrovské ocelové ozubení. Každou sekundu tě může něco rozseknout na půl, zamáčknout jako mravence nebo tě vtáhnout do obrovského kulatého lisu. Jsi v neustálém pohybu: uskakuješ na stranu, uhýbáš, krčíš se, snažíš se najít cestu ven z té mechanické, metalické, řvoucí džungle. Stroje, nože ani

páky nedodrží žádný rytmus, žádná pravidla. Je to obrovský chaos a pouze intuicí můžeš odhadnout, na kterou stranu teď uskočit, aby tě to v příští chvíli nerozdrtilo. Nesmíš se ani na chvíli zastavit, protože tam, co jsi zrovna stál, teď udeřilo obrovské tunové kladivo, od jehož nárazu všechno nadskočilo. A zezadu, shora, z boku všechno sviští, syčí a hřmí. Tohle trvá tisícovky let. Ale to je jenom první část.

V druhé části probíhá nějaká odporná nechutná ceremonie. V ohromné budově se po nekonečných chodbách a sálech valí neustávající proud lidí. Strašná tlačénice. Každý se chce dostat dopředu, tam, kde se odehrává hlavní tajný rituál. Ten proud tlačícího se davu ozařuje nepřirozené světlo. Všechno, co probíhá, má v sobě něco hnusného, ostudného a odporného. V davu se tísní nazí lidé se zmrzačenými těly. A ty jsi mezi nimi. Hraje k tomu jednotvárná, opakující se melodie, není to chorál, není to zaklínání, ale podřizují se mu všechny vaše pohyby. Tak proběhne dalších tisíc let.

Třetí část se odehrává v nějakém pokoji nebo na šachové desce. Stojí tam lidé, možná spíš šachové figurky – všichni jsou provázáni jeden s druhým složitými psychologickými vazbami. Na každém tvém slově nebo sebemenším pohybu závisí, co udělají oni, a to zpětně ovlivňuje tebe i všechny kolem. Proto všichni přítomní musí ve svých myšlenkách vytvářet nesmírně složité propočty, promýšlejí totiž na několik kroků dopředu i rozhodnutí všech kolem. A tyto počty nemají konce, stejně jako jsou bez konce možné kombinace rozhodnutí. Všichni jsou maximálně soustředění, počítají, předpokládají, připouštějí, vyvracejí, přepočítávají a kombinují. Donekonečna, protože všichni jsou pevně propojeni vzájemnými pouty. Přitom se každý snaží vypadat zcela bezstarostně.

Vyskakuješ a začínáš běhat z kouta do kouta, dopředu, dozadu, tam a zpátky, protože ti oteklo celé tělo a přestáváš ho cítit. Běháš a běháš, dokud tě jednotvárnost tvých pohybů a stěn nevrátí opět do první části, do haly plné strojů s noži, kladiv, kolečky a pákami. Tak jdou jedna za druhou celé epochy a všechno se ti to zprotiví: všechno, co se děje uvnitř i venku, už předem znáš, všechno už je prodchnuto tvými myšlenkami a názorem. Člověk začíná být sám sobě odporný, je mu z toho na zvracení, ale utéct před sebou nedokáže. Tohle mučivé nic zůstává ve vědomí dlouho a ještě déle se léčí – je jako otevřená rána. A až po velmi dlouhé době se z té nicoty stane jizva na duši. V paměti z tohoto času nezůstává nic, paměť ovládá úplné zatmění.